

Podkarpatská Rus

Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi

3|2015

Fotografka Dana Kyndrová zachycuje „iluzi návratu Rusínů do Evropy“ | Ivan Pop: o imigrantech pohledem historika | Představujeme kuchařku Prostřeno na Podkarpatské Rusi | Obrázky z Činadieva | Nový Klenovec | Josef Koščák, rusínský vytrvalec | Rodný kraj: Julij Stavrovskij–Popradov, básník a pedagog | Rusínština na Slovensku

O „našich“ imigrantech

Většinu letošního roku žijeme ve znamení problémů, jež Evropě přináší příliv uprchlíků z válečné Sýrie i dalších zemí. Lavina imigrantů neustává, a zdá se, že bude trvat dlouho. V obklíčení aktuálních otázek, které je třeba v té souvislosti řešit, málokdo vzpomene, že konkrétně v naší zemi už léta máme „své“ novodobé imigranty, a to z (téměř) sousední Ukrajiny, mnohé z bývalé Podkarpatské Rusi. V médiích je sotva pár zmínek, politici o tom většinou nemluví. Asi především proto, že jde sice o dlouhodobě existující, nikoliv však, díkybohu(!) o palčivý sociální, společenský či politický problém. A také proto, že lidé přijíždějící z jiných evropských zemí jsou Čechům blízcí kulturou, způsobem života i vyznáním. Konkrétně Rusíni v Česku se vesměs začlenili do většinové společnosti, získali pracovní povolení i trvalý pobyt, mnozí občanství, jsou kulturně a společensky aktivní. Jejich děti chodí do zdejších škol. Najdeme je na různých pracovištích, mnozí jsou výrazně úspěšní, téměř všichni spolehliví a pracovití. V posledním období, kdy je situace na Ukrajině nejistá, se ovšem stala otázka přistěhovačů z této země, tedy i ze Zakarpatské oblasti, naléhavější.

V rámci národnostních menšin však je přistěhovalectví trvale aktuální – a netýká se jen Rusínů či Ukrajinců, ale i jiných národností. Proto také už loni věnoval pražský Magistrát na konferenci o národnostních menšinách tématu migrace a migrantů pozornost. (Za naši organizaci jsme tam přednesli příspěvek *Migrace a Rusíni*, viz PR č. 4/2014 a 1/2015.) V tomto a příštím čísle našeho časopisu pak nabízí pan profesor Pop zasvěcený historický pohled na otázku migrantů.

K „naším“ imigrantům ještě aspoň dvě poznámky: Pokud s přistěhovačů z Ukrajiny existují problémy, pak je mají spíše imigranti s námi, než my s nimi. O tom jsme na zmíněné konferenci také mluvili.

A za druhé – možná by se při řešení otázky, kolik je naše země schopna přijmout lidí, měla zohlednit i skutečnost, že Česko bylo schopno přijmout a docela dobře se vyrovnat se svými dosavadními přistěhovačů.

AGÁTA PILÁTOVÁ

POZVÁNKA

na vernisáž výstavy grafických listů Františka Řeřichy **DŘEVĚNÉ KOSTELÍKY NA PODKARPATSKÉ RUSI A VÝCHODNÍM SLOVENSKU** a fotografií Jiřího Havla **KOSTELÍKY**

Pondělí 23. listopadu v 17,00 hodin

Dům národnostních menšin, Praha 2, Vocelova 3

Úvodní slovo: PhDr. Blanka Stehlíková

Malé občerstvení

(další pozvánka na str. 2)

Foto Dana Kyndrová

Toto číslo zdobí fotografie Dany Kyndrové z Podkarpatské Rusi. Autorka právě vystavuje kolekci snímků na toto téma, kterému se věnuje řadu let, v Galerii Františka Drtikola v Příbrami. Tento snímek je z titulní strany publikace Dany Kyndrové *Podkarpatská Rus*.

Na rozhlasových vlnách bude prostor i pro Rusíny

TAJANA GAŠPAROVIĆ MANČALOVÁ, editorka nového rozhlasového pořadu pro menšiny, říká: naše vysílání se nezavírá před žádnými tématy! Sympatická Chorvatka si doma v Chorvatském rozhlasu vzala neplacenou dovolenou, vda-la se do Čech a žije v Praze. Dnes pomáhá s rodicím se vysíláním pro menšiny, které má v listopadu odstartovat na Českém rozhlasu Plus. Nový pořad se bude na této stanici vysílat od listopadu každou sobotu odpoledne.

Inspirovala jste se dosavadním národnostním vysíláním Českého rozhlasu?

Poslouchala jsem, jak se v Českém rozhlasu prezentují některé národnosti, třeba Slováci, Poláci, Romové nebo Němci, ti tu mají samostatné pořady. Naše vysílání se bude věnovat dalším menšinám, které žijí na území Česka, každý příspěvek se bude týkat jedné menšiny. Budou tedy spíše kratší, aby se jich do jednoho pořadu vešlo několik. A menšiny se budou v pořadech střídát, takže jedna se v našem vysílání objeví jednou nebo dvakrát měsíčně.

Co vás do Českého rozhlasu přivedlo?

Jednak kreativní rozhlasová práce, jednak, doufám, zajímavá témata. Ta bychom chtěli

postupně rozšiřovat a zatraktivňovat. Bude-me třeba hledat zajímavé příběhy příslušníků té které menšiny. Všichni zájemci jsou vítáni. A nevyhýbáme se žádným tématům – ať jde o kulturu, ekonomiku, společenské záležitosti, školství či cokoliv dalšího.

Vaše vysílání ale nebude „pouze“ pro příslušníky jednotlivých menšin, že?

Požadavek zněl, aby celý pořad probíhal v českém jazyce, aby jej mohli poslouchat čeští posluchači a dozvídat se tak více o jednotlivých menšinách žijících v České republice. Doufám, že se nám podaří připravovat takové vysílání, aby zaujalo české posluchače, nejen pouze příslušníky jednotlivých menšin. Ráda bych dala prostor zajímavým lidem a jejich životním příběhům, které se vážou k jednotlivým menšinám, ale i těm, které do České republiky dovedly například pracovní nebo studijní důvody, tj. příslušníkům menšin, kteří nežijí v ČR trvale.

Půjde v zásadě o magazín, je to tak?

Ano. V jednom pořadu budou tři nebo čtyři příspěvky, aby se v nich dalo něco říct. Mám raději delší formáty, kde už můžeme přinést nějakou informaci a ponořit se do tématu hlouběji. Naše příspěvky tak budou dlouhé minimálně čtyři, maximálně osm minut.

Pokračování na straně 3

Dana Kyndrová vystavuje v Příbrami Podkarpatskou Rus

Přední fotografka Dana Kyndrová (1945) slaví letos životní jubileum, ale na její tvůrčí a životní energii to věru není poznat. Připravuje se na nové fotografické výpravy a témata, působí jako kurátorka, odvážně se toulá světem (před několika dny se vrátila z Íránu). Jako dokumentaristku ji nejvíc zajímá život prostých lidí, dopad dějinných událostí na jednotlivce, svéráz národních, duchovních či sociálních komunit.

Autorka cyklů *Žena, Bezdomovci, Podkarpatská Rus* a držitelka titulu Fotografka roku 2008 letos uskutečnila několik uměleckých počinů, jimiž přispěla do veřejného kulturního prostoru. Je to zejména velkolepý výstavní projekt *Rusové,*

jejich ikony a touhy v galerii Staroměstské radnice a kniha, která výstavu doprovází. Rusům, byť v trochu jiných souvislostech, věnovala už v 90. letech i výstavu a knihu *Odchod sovětských vojsk*. V těchto dnech znovu představuje, tentokrát v Galerii Františka Drtikola v Příbrami, i další svůj významný fotografický cyklus, dnes už slavné snímky na téma Podkarpatská Rus. Výstava tu potrvá téměř do konce listopadu t.r.

„Poprvé jsem se na Podkarpatskou Rus (dnes Zakarpatská Ukrajina) vypravila v srpnu 1991, pár dní po moskevském puči,“ komentuje expozici Dana Kyndrová. „Rozpad sovětského impéria byl na spadnutí a já jsem si tehdy naivně

myslela, že tento kus země, o který nás Stalin koncem války bezostyšně okradl, by se opět mohl stát součástí Československa. Politika je však vše složitá a já záhy pochopila, že se žádná náprava křivd a vracení konat nebude. Po rozpadu Československa se této iluze definitivně vzdali i samotní podkarpatský Rusíni. Cesta do Evropy se jim uzavřela a marasmus, do kterého je přivedl komunistický režim, se díky katastrofální hospodářské situaci Ukrajiny začal čím dál více prohlubovat.“

Při příležitosti příbramské výstavy nám paní Kyndrová odpověděla na několik otázek. Rozhovor přineseme v příštím čísle. **ap**

Tvůrce podkarpatské malířské školy Josif Bokšaj

Letos uplynulo čtyřicet let od úmrtí **Josifa Bokšaje**, jednoho z nejvýznamnějších malířů Podkarpatské Rusi (1891–1975). Byl zakladatelem rusínské národní malířské školy i významným pedagogem. Jeho díle je vysoce oceňováno nejen na Ukrajině, ale také v českých zemích i v dalších evropských státech. O Bokšajově životě a tvorbě píše prof. **IVAN POP** v č. 37/2015 internetového periodika **RusínFÓRUM**. Citujeme podstatné části jeho stati.

Josif Bokšaj se narodil 2. října 1891 v Kobylecké Poljaně. Maturoval na mukačevském gymnáziu a absolvoval budapeštskou Akademii umění. Po připojení Podkarpatské Rusi k ČSR se aktivně zapojil do kulturního života v regionu. Pochopil, že demokratický stát poskytuje nové možnosti pro vývoj kultury a národního uvědomění Rusínů. „Vše, co jsme kolem sebe viděli a čemu jsme se naučili,“ vzpomínal Bokšaj, „nás vedlo k tomu, abychom se nestarali o své osobní umělecké dílo a jeho úspěch, ale také o budoucnost umění. Abychom usilovali o vytvoření takové umělecké školy, která by dokázala nejen střežit ustálené tradice, ale také pokračovat zároveň v rozvoji toho, čeho naše umění dosáhlo a dosáhne. Začátky naší práce nebyly nijak snadné. Žili jsme zpravidla z učitelských platů. Avšak svobodně jsme mohli for-

movat své pojetí skutečnosti a najít si svůj vlastní umělecký jazyk... Při své práci jsme sledovali cíl uchránit svůj kolektiv a umění před diletantstvím, nezdůvodněným a namyšleným avantgardismem a salonními oficiálními proudy.“ Bokšaj byl vůdčí osobností podkarpatské malířské školy, která se stala ztělesněním druhého rusínské národního obrození. „Bokšaj se mi jeví jako nejvýznamnější reprezentant podkarpatského malířství,“ psal velký přítel Rusínů, český básník a literární kritik Jaroslav Zatloukal, „jako výrazný tvůrce realistických a impresionistických krajin, jehož epické horské motivy mají zvláštní chmurnou působivost. Je to malíř vysoké technické vyspělosti, jadrného rukopisu, výrazných barev a kompozičních mohutností.

V jeho biblických motivech tkví silné a vzrušující náboženské mystérium. Jako by na tato plátna a fresky zapůsobily sugestivní výjevy z podkarpatských ikon. Bokšaj je mistrem krajinných nálad, přesvědčuje o své význačné kultuře, barevné a usilovné práci, která má tvořit mohutný a pevný most mezi starší a novou generací.“

J. Bokšaj vytvořil i zvláštní styl monumentálních obrazů – ikonostasů v řeckokatolických kostelích na Podkarpatské Rusi, východním Slovensku a Maďarsku. Myslel i na budoucnost podkarpatského umění a spolu s B. Erdělym roku 1927 založil v Užhorodě Veřejnou školu kreslení, která vychovala řadu umělců rusínské národní malířské školy. Zemřel v říjnu 1975 v Užhorodě.

*Mukačevo, 11. října 2015:
Festival rusínské kultury
v ulicích města. Foto zaslal
Alexander Dudinszky.*

KRÁTCE ODEVŠAD

sově paláci v Husově ulici, začátek v 9,00 hodin. Pořadatelem je Magistrát hl. města Prahy. Mezi hosty se očekává mj. ministr pro lidská práva Jiří Dienstbier a ombudsmanka Anna Šabatová. Hlavní referáty přednesou prof. Martin C. Putna a PhDr. Andrej Sulitka. Mezi referáty zazní také příspěvek Olgy Mandové o řeckokatolické církvi v životě národnostních menšin či Tomáše Krause o judaismu.

* **Přednášku znalce dřevěné karpatské sakrální architektury Mychajla Syrochmana** ze Zakarpatského uměleckého institutu v Užhorodě o unikátních fotografiích Rudolfa Hálky (1887–1961) a Floriana Zapletala (1884–1969) uspořádala dne 15. října 2015 Slovanská knihovna v Praze. Součástí akce byla prezentace fotoalba Floriana Zapletala *Dřevěné kostelíky Zakarpatí*, které vyšlo letos v Užhorodě.

Foto Rudolfa Hálky z archivu Slovanské knihovny NK ČR

Slovanská unie společně se Společností přátel Podkarpatské Rusi pořádají konferenci/seminář na téma **RUSÍNI – SLOVANSKÝ NÁROD BÝVALÉHO ČESKOSLOVENSKA**. Obsah: problematika rusínské jazyka a kultury v současnosti i v historické perspektivě. Akce se uskuteční v **sobotu 7. listopadu 2015 od 13 do 18 hodin** ve velkém sále Domu národnostních menšin (Vocelova 3, Praha 2). Konference se uskuteční v rámci oslav 97 let od vzniku ČSR a je veřejně přístupná.

* **Národnostní menšiny – duchovní život, víra, literatura a jejich přínos pro českou společnost** – tak zní téma letošní konference a 15. setkání národnostních menšin v Praze. Uskuteční se 12. listopadu 2015 v Clam-Galla-

Na rozhlasových vlnách bude prostor i pro Rusíny

Dokončení ze strany 1

Budete prezentovat i hudbu menšin?

ČRo Plus nemá téměř žádnou hudební produkci. Myslím si ale, že hudba je pro každou menšinu moc důležitou součástí jejich identity. Takže ji smíme použít třeba uprostřed příspěvku, ale jen pár vteřin, nebo kousek pod rozhovorem. Jak říkáš, hudba je uměleckým projevem všech národnostních menšin, a to nejen v rámci jejich tradic a folklóru, ale samozřejmě i současnosti. Jak bude vypadat první díl pořadu?

V pilotním díle budeme mít tři příspěvky – vietnamský, ruský a bulharský.

Tajana Gašparović Mančalová

profesionální novinářskou či rozhlasovou zkušenost. To ale postupem doby určitě přijde.

Kterých menšin se nově národnostní vysílání na „Plusce“ bude týkat?

Takový pořad je určitě hodně náročný na spolupracovníky.

To jistě. Musíme spolupracovat s celou řadou lidí, kteří nás budou zásobovat tématy a zajímavými osudy a zároveň jsou schopni vytvářet profesionální rozhlasové příspěvky. Zatím jen málo zájemců má

Jsou to ty, které dosud ve vysílání Českého rozhlasu neměly prostor: Rusíni, Rusové, Vietnamci, Ukrajinci, Bulhaři, Bělorusové, Maďaři, Řekové, Srbové a Chorvati.

Mají menšiny o nový pořad zájem?

Jistě, všechny menšiny projevují skutečný zájem se ve vysílání prezentovat. Pravda, někdy jsou zklamané, že nemají tolik prostoru, kolik si představovaly. Ale pořad je to lepší než dosavadní stav.

Zajímají se o nové vysílání i zastupitelské úřady?

Ano, pochvalují si, že je skvělé, že jejich národnost bude mít prostor ve vysílání veřejnoprávního Českého rozhlasu. Nepodporují nás sice finančně, ale zásobují nás svými podněty a nápady.

TOMÁŠ PILÁT

Běženci na Podkarpatské Rusi v době první ČSR

Evropa je zaskočena uprchlickou vlnou, nepřesně nazývanou jako syrská. V mnohatisícových davech, putujících po Evropě, jsou představitelé všech národů Předního východu, severní, východní a subsaharské Afriky, jihovýchodní Asie. V dějinách Evropy tento jev není nijak nový. Na úsvitu dějin ve 13. století před n. l. byla zaznamenána první obrovská vlna stěhování národů, u jejíhož zrodu stály národy střední Evropy. Tato vlna smetla mykénskou civilizaci na Balkáně, bájnou Tróju, říši Chetitů v Malé Asii a dorazila do starověkého Egypta, jehož panovník Ramesse II. s největším vypětím sil své armády tento vpád zastavil. Jeho kronikáři nám zanechali první písemnou zprávu o podobném jevu a jeho důsledcích. Ze školních učebnic známe průběh a důsledky velkého stěhování národů ve 4. až 5. století n. l., v jehož důsledku padla západní Římská říše, ale zároveň vznikla nová Evropa současných národů. V živé paměti všech obyvatel Evropy jsou rovněž přesídlelecké vlny vzniklé po první a druhé světové válce.

Dnešní nečekaná uprchlická vlna rozděluje evropské státy a národy, včetně českého. Zní hlasy o solidaritě, rovněž však projevy skepse. Zastánci solidarity poukazují na pozitivní příklad první republiky, která v té době jako jediný demokratický stát v regionu poskytla velkorysou pomoc běžencům z Ruska, ovládnutého bolševiky, později emigrantům z Německa či Rakouska. Jenže musíme dodat, že tito emigranti byli výkvětem národa, toužili po návratu domů a demokratickém uspořádání své vlasti. Dnešní uprchlíci jsou a ještě dlouho budou velkou neznámou.

Pro emigranty z Ruska organizovala čs. vláda Ruskou pomocnou akci, v jejímž rámci působily na území ČSR ruské instituce: Ruská právnická fakulta, Ruský pedagogický ústav J. A. Komenského, Ruský ústav zemědělského družstevnictví, Ruský obchodní ústav, Ruské reálné gymnázium. Vláda rovněž štědrě financovala ukrajinské vzdělávací instituce v Čechách: Ukrajinskou svobodnou univerzitu v Praze, Ukrajinskou hospodářskou akademii v Poděbradech, Ukrajinský vyšší pedagogický ústav M. Dragomanova, Ukrajinské plastické studio (výtvarná aka-

demie), gymnázium v Ďáblicích. V letech 1921 až 1936 tato podpora v rámci Ruské pomocné akce stála čs. daňového poplatníka 508 037 511 Kč.

Uprchlická vlna po první světové válce se vážně dotkla také Podkarpatské Rusi jako součásti ČSR. Politickou činnost na Podkarpatské Rusi zahájili jako první zkrachovalí činitelé komunistického režimu v Maďarsku: J. Gáti, A. Dezső, M. Simon, B. Illés (Lipner), P. Török, H. Fejer, E. Seidler a J. Hamburger, kteří se uchýlili na území demokratického Československa a zneužili jeho pohostinnosti

Repro z publikace Podkarpatská Rus 1919–1936, vydal Klub TGM Užhorod

pro vlastní politické cíle. Za peníze moskevské Kominterny začali vydávat dva deníky – ruskou Pravdu a maďarský Munkás ujság. V duchu politiky Kominterny agitovali pro „okamžitou světovou proletářskou revoluci“. V dubnu 1920 vytvořili tzv. Mezinárodní (internacionální) socialistickou stranu Podkarpatské Rusi, která se později stala součástí celorepublikové KSČ.

V rámci Ruské pomocné akce vláda posílala do škol a úřadů na Podkarpatské Rusi ruské a ukrajinské emigranty. Jejich působení dělalo čs. administrativě v regionu jisté problémy. Emigranti nejen ovlivňovali, ale často přímo určovali charakter a činnost podkarpatských kulturních a sportovních spolků, politických stran, vyvolali rozpolcení společnosti do tří proudů – proruského, proukrajinského a ruského, rozdělili školy na ruské a ukrajinské, vyvolávali nacionalistické vášně. To však fakticky znamenalo odnárodnování Rusínů. Ve své zprávě Prezidiu ministerské rady 7. listopadu 1922 upozorňoval viceguvernér P. Ehrenfeld, že působení cizinců na tomto území, tj. Ukrajinců a Rusů, je škodlivé. Podle jeho slov emigranti po příchodu na Podkarpatskou Rusi ihned zahajovali politickou činnost ve smyslu prosazování ukrajinské (Velká Ukrajina od Prešova do Kubáně) nebo ruské nacionalistické ideje (Velké Rusko od Karpat ke Kamčatce). Tím se stávali destruktivním prvkem pro politicky nezralou ruskou společnost. Z hlediska státních zájmů, zdůrazňoval Ehrenfeld, je nevhodné usazovat emigranty na území Podkarpatské Rusi. Lepší by bylo ponechat je v českých zemích. Vláda však na varování Ehrenfelda nereagovala.

Začátkem května 1920 v Užhorodě se konala schůze kulturních činitelů z řad ukrajinských emigrantů, na níž byla založena kulturně vzdělávací společnost Prosvita ukrajinského směru. Předsedou společnosti byl zvolen místní advokát J. Braščajko, do užšího vedení byli zvoleni A. Vološin, M. Dolinaj, A. Štefan, Š. Kločurak, V. Gadžega, H. Stripský. Ve skutečnosti Prosvitu řídilo „stínové vedení“, složené z haličských ukrajinských emigrantů (lingvista I. Paňkevič, básník V. Pačovský, spisovatel V. Birčak, pedagog A. Aliskevič, pedagog L. Bačinský aj.). Společnost se snažila uplatňovat na Podkarpatské Rusi zkušenosti z činnosti Prosvity v Haliči v době Rakousko-Uherska. Tito zkušení činitelé ukrajinského hnutí hned na začátku svého pobytu v kraji pochopili, že získat na svoji stranu ruskou inteligenci se jim nepodaří. Proto se rozhodli zaměřit svoji činnost výhradně na mladou generaci – studenty.

Pokračování na straně 4

Běženci na Podkarpatské Rusi v době první ČSR

Dokončení ze strany 3

V tomto směru se jim podařil husarský kousek, v Berehovu obsadili celý profesorský sbor na místním gymnáziu a udělali z gymnázia v maďarském městečku baštu ukrajinství na Podkarpatské Rusi. Totéž udělali v Mukačevu na Obchodní akademii a na užhorodském gymnáziu.

Na podzim 1921 byla v Užhorodě založena ukrajinská skautská organizace Plast pod vedením emigranta z Haliče, radikálního nacionalisty L. Bačinského. Plast se stal nejmasovější organizací mládeže na Podkarpatské Rusi, organizoval letní tábory, sportovní cvičení a soutěže, zájezdy, srazy a demonstrace ukrajinsky orientované mládeže. Vydával měsíčník *Plastun* a sérii brožur.

Ve svých začátcích postupovalo ukrajinské vedení *Prosvity* opatrně. Nepoužívalo ani pojmy *Ukrajinec, ukrajinský*, které byly cizí místnímu obyvatelstvu, operovalo s pojmoslovím *rus'kij, Rusín, rusínský, Rus'*. Společnost zakládala v obcích knihovny a vyvinula poměrně širokou vydavatelskou činnost. Vydávala časopisy pro děti a studenty středních škol *Pčolka, Vinočok, Naš ridnyj kraj*, literární almanach *Trembita*, noviny *Učytelskij holos*, časopis pro hospodáře *Svitlo*, hospodářské kalendáře, sérii osvětových brožur a vydala i 14 svazků *Naukovoho zborniku*; to všechno za peníze z ministerstva školství ČSR. Ve 20. letech používala ve svých publikacích jazyk blízký hovorové rusínštině. Počátkem 30. let *Prosvita* odhodila tzv. rus'kou kamufláž a začala na Podkarpatské Rusi otevřeně, místy až agresivně propagovat ukrajinství v jeho nacionalistické formě. Nezháhali ani politici. V květnu 1920 z iniciativy bývalého haličského poslance říšské rady ve Vídni, emigranta J. Ostapčuka, vznikla sloučením ruské (ukrajinské) sociálnědemokratické strany se stejně orientovanými stranami židovskou a maďarskou *Sociálně demokratická strana Podkarpatské Rusi* (SDSPR). Vedení strany bylo v rukou ukrajinsky orientovaných činitelů J. Ostapčuka, E. Puzy, Š. Kločuraka, V. Šuby, V. Klimpuša, I. Tovtyna. Hned po svém vzniku SDSPR vyvinula mezi rusínským obyvatelstvem proukrajinskou agitaci. Vydávala noviny *Vpered* (ukrajinsky) a *Elöre* (maďarsky).

Na podzim 1920 byl v Užhorodě založen hudebně-divadelní spolek ukrajinských emigrantů *Kobzar*, z jehož iniciativy bylo zřízeno první profesionální divadlo *Rus'kij teatr*, v němž působili výlučně ukrajinskí herci a režiséři (M. Sadovskij, O. Zaharov aj.) – emigranti z Haliče a východní Ukrajiny. Divadlo se stalo významným střediskem propagandy ukrajinství na Podkarpatské Rusi. Prezident republiky poskytl divadlu subvenci 250 000 Kč. V roce 1928 zahájilo v Užhorodě svou činnost v nově postavené budově (za finančního příspěvku prezidenta Masaryka, 100 000 Kč) ukrajinské národní centrum – *Narodnyj Dim Prosvity* (sídlo *Prosvity*, knihovna, muzeum, biograf).

IVAN POP

(Dokončení v č. 4/2015)

Dokumenty o plánu likvidace řeckokatolické církve

Díky upozornění našeho mukačevského spolupracovníka Alexandra Dudinského jsme na internetu objevili významnou stať a soubor dokumentů *Plán likvidace řeckokatolické církve na Zakarpatí* (План ліквідації греко-католицької Церкви на Закарпатті). Je to nesmírně cenný a svým způsobem ořesný text; přináší autentické dokumenty svědčící o systematické a plánovitě připravě k zničení řeckokatolické církve na sověty obsazeném území. Sovětská moc se k této akci chystala již od r. 1945 a také ji postupně uskutečnila. Jedním z prvních opatření byl dekret „O svobodné změně vyznání“ vydaný již roku 1945.

Jak se uvádí v komentáři k předloženým dokumentům, ještě v roce 1945 bylo na území tehdejší Podkarpatské Rusi 61,9% řeckokatolíků. Po tvrdých represivních opatřeních, která postihla představitele církve, kněží i prosté věřící, po soustavné masivní propagandistické kampani, zejména v tisku, která mj. přinášela tvrzení o reakčním charakteru řeckokatolické církve, nastal „masový přechod“ příslušníků řeckokatolické církve k pravoslaví. Součástí kampaně bylo také rušení farností, zatýkání kněží, násilné odebrání řeckokatolických kostelů aj. Opatření k likvidaci argumentuje tvrzením, že „řeckokatolická církev na Podkarpatí provádí aktivní protisovětskou politiku...“ a obsahuje dekrety,

nařízení, ideový nástin připravovaných článků (jejich autorům bylo přímo nařizováno, co mají jejich texty obsahovat), plán opatření i další písemnosti. Zvláště pozoruhodný je časový harmonogram zpracovaný státními úřady v součinnosti s vedením pravoslavné církve, obsahující konkrétní, termínovaná opatření. Likvidace řeckokatolické církve měla být ukončena do poloviny roku 1948, což se také stalo. Byla násilně zbavena majetku, svatostánků, kněžstva (značné množství kněží skončilo v gulagu), a především možností legálního fungování. Návrat věřících „do lůna rodné matky pravoslavné církve“ byl završen.

Unikátní soubor dokumentů i komentář lze kompletně nalézt na <http://www.sbu.gov.ua/sbu/doccatalog%5Cdocument?id=42788>.

ap

Prostřeli jsme na Podkarpatské Rusi

V nejbližší době vydáme soubor karpatoruských kuchařských receptů pod názvem **Prostřeno na Podkarpatské Rusi**. Připravila jej Dagmar Březinová. Svými podněty do knížky přispěli i naši čtenáři a přátelé, které jsme v časopise Podkarpatská Rus opakovaně vyzývali ke spolupráci. Naši prosbu vyslyšeli a poslali recepty svých rodičů i své vlastní návody na přípravu rusínských a podkarpatoruských jídel. Knížku doprovázejí fotografie Jiřího Havla a snímky autorky, která všechna jídla nejen osobně vyzkoušela, ale také fotograficky „zvěčnila“. V průběhu října přinášel Český rozhlas na stanici Regina z publikace *Prostřeno na Podkarpatské Rusi* vybrané ukázky; ty jsou také k nalezení na webu Českého rozhlasu Regina. Z nové kuchařky přinášíme na ukázkou dva recepty. **red.**

Plněné zelí (holubcy)

1 střední hlávka zelí, ½ kg vepřového masa, ½ kg hovězího masa 250g spařené rýže, 1 cibule, ½ stroužku česneku, 3 dcl kyselé smetany, 50g sádla, sůl, pepř, paprika, koření pro mletá masa.

Hlávku zelí ponoříme do vroucí osolené vody okyselené lžící octa. Když se zelí rozpadne na jednotlivé listy, vyjmeme a plníme nádivkou.

Nádivka: Vepřové a hovězí maso umeleme, přidáme orestovanou cibulku, česnek, spařenou rýži, sůl, pepř a koření pro mletá masa dle chuti. Vše důkladně promícháme a spařené zelné listy plníme nádivkou. Nádivku do listů svineme jako do obálky Vložíme do osolené

vody. Na dno hrnce položíme pro lepší chuť jeden zelný list. Když je vše měkké, přidáme smetanu, ve které jsme rozmíchali trochu mouky, a touto zálivkou holubce polijeme. Necháme přejít varem a servírujeme. Příkusuje chléb.

Roštěnky Esterházy

4 roštěnky, sůl, pepř, smetana, 1 petržel, 1 menší mrkev, asi ¼ celeru, 1 větší cibule, hovězí vývar, lžička hladké mouky, lžička másla, kapary

Roštěnky osolíme, opepříme a po stranách několikrát nařizneme. Zprudka na sádlo či oleji opečeme. Když jsou opečené, přemístíme je do jiné mísy a ve výpeku, do kterého jsme přidali lžičku másla, osmažíme nakrájenou cibulku, na kostičky nakrájenou petržel, mrkev, celer. Vrátíme zpět opečené roštěnky, podlijeme vývarem a dusíme doměkka. Ve čtvrt litru smetany rozkvedláme lžičku mouky, vlijeme do šťávy a ještě chvíli povaříme. Omáčku procedíme, přidáme lžičku usekaných kaparů, nakonec pár kapek citronové šťávy.

Obrázky z Činadieva

První dojem z Činadieva? Nekonečně dlouhá cesta z jednoho konce městečka na druhý, podle mapy až sedm kilometrů. Není náhoda, že Činadievo má hned dvě železniční zastávky. Delší procházka městečkem však přinese návštěvníku několik milých překvapení – starobylý zámek u kostela, zbytky objektu bývalé sírkárny „Vulcan“, lovecký zámek Schönborn z konce 19. století, přívětivé lidi, nedaleké romantické pahorky...

Činadievo leží dvanáct km od Mukačeva v údolí Latorice, které bylo od prehistorických dob nejdůležitějším přechodem přes Karpaty. Městečko hodně utrpělo vpádem Tatarů v r. 1241, jeho obnova v pozdějším období by nebyla možná bez pomoci přistěhovačů, které do zničených oblastí země zvali uherští králové. V r. 1456 byl Činadievu přiznán statut městečka. Jeho dominantou je zámek, původně pocházející ze 14. století, kdy patřil rodině magnátů Perényiů. Dnešní podoba zámku s mohutnými obytnými budovami a věžemi pochází z 15. století. A vskutku, ve své době to byl dobře opevněný zámek, chráněný z jihu řekou Latoricou, jež byla (kromě mukačevského hradu) určena role ochránce obchodní cesty z horských oblastí do nedalekých nížin. Činadievo poměrně často střídalo své majitele – od 16. století k nim patřili Telegdyové, Nyáryové a Lónyayové. V letech 1669–1711 patřilo Činadievo spolu se zámekem rodu sedmihradských knížat Rákóczyů.

K tomuto období se vztahuje romantická epizoda – zrod lásky mezi Helenou Zrínyiovou a Imrichem Thökölym, vůdčí postavou protihabsburského povstání z let 1678–1687. Dostaveníčka obou hlavních postav milostného vzplanutí se odehrávala někdy v r. 1680 právě na činadievském zámku a skončila svatbou v r. 1682. Jak známo, rod Rákóczyů zažil později své hvězdné období v letech 1703–1711, kdy František II. Rákóczy získal podporu části šlechty i lidu tehdejšího Uherska v boji za nezávislost své země. Osud se však k Františku II. Rákóczyovi otočil zády a charismatický kníže skončil životní pouť ve vyhnanství v Turecku. Následovala konfiskace majetku Rákóczyů včetně činadievského panství a dosazení správců určených Vídní. Městečko jako součást mukačevsko-činadievské domnie získal v r. 1728 od habsburské koruny vlivný rod Schönbornů. Hospodářský život Činadieva se postupně rozvíjí po vzniku manufaktur na výrobu papíru, lihu a dřevěného uhlí. V r. 1887 Činadievo získalo přímé železniční spojení s Mukačevem. V počáteční etapě I. světové války v říjnu 1914 vyvolalo v městečku rozruch krátké obsazení oddíly ruské armády.

V r. 1919 v Činadievě začíná nové, československé období. Není nadsázka, když mluvíme o velkém duchovním obrození Rusínů, kteří tvořili většinu tamních obyvatel. V městečku je založen a aktivně pracuje kulturně – vzdělávací spolek „Duchnovič“, který si v Činadievu v r. 1925 postavil Ruský národní dům. Působí zde rusínská „čitalňa“ (knihovna), divadelní kroužek, dechový orchestr, kroužek lidových tanců. Nemalelou zásluhu na tom měli místní aktivisté spolku Duchnovič. Jmenujme alespoň ně-

Národní dům Rusínů v Činadievu

Foto archiv

kteří: člen zemského vedení spolku a ředitel rusínské obecné školy I. Kovač, učitelé rusínské měšťanské a obecné školy K. Kapišinský, manželé Bokotejovi, místní duchovní. Činadievo si do dnešních dnů zachovalo postavení regionálního centra rusínské hnutí.

Hospodářské zázemí Činadieva v době 1. ČSR tvořily moderní pila společnosti „Latorica“ s počtem 200 zaměstnanců a výrobní kapacitou 60 tis. m³ stavebního dříví, dále sírkárna „Vulcan“, blízké andezitové lomy a válcový mlýn Mauskopf & Schwimmer. Působilo zde také „Kreditnoje družstvo“, zabezpečující finanční úvěry pro podnikatele a zemědělce. Firma Julius Schin zajišťovala menší stavební objednávky. Část obyvatel byla zaměstnána v zemědělství se zaměřením na produkci zeleniny a ovoce. Továrna na výrobu sirek byla založena v r. 1892 podnikatelem R. Freyerem. V r. 1922 přijala název „Vulcan“, akciová společnost. V r. 1924 získala většinu akcií Solo, a. s. Praha. V té době byl prezidentem továrny J. Braščajko a ředitelem ing. V. Gross. Podle dobové reklamy představovaly produkci „Vulcanu“ švédské a parafinové zápalky, dále výrobky dřevařského průmyslu, zejména parkety. Továrna byla po desetiletí významným zdrojem obživy obyvatel Činadieva a okolí, pracovalo zde přes 100, v příznivějších dobách i více zaměstnanců. Výrobní kapacita „Vulcanu“ však nebyla zcela využita. Po obsazení Podkarpatské Rusi Maďarskem v r. 1939 bylo strojní zařízení odmontováno a odvezeno.

V průběhu čs. období 1919-1939 se počet obyvatel městečka takřka zdvojnásobil – z 1600 na 3000. Koncem 30. let žilo v Činadievu přes 2200 Rusínů, tři stovky Čechů a Slováků, dále přes 350 Židů a kolem 70 Němců. Činadievo plnilo také úlohu střediskové obce s poskytováním zázemí (úřady, pošta, dopravní spojení, obchody) pro nedaleké obce Kosino, Obava, Sinjak, Nižní Hrabovnica a Hlinjanec. Podle stavu z druhé poloviny 30. let Češi a Slováci působili v Činadievu na notářském úřadě (hlavní notář L. Rosenberg), jako učitelé v čs. měšťanské škole (J. Lacin, L. Wirth, B. Záruba, J. Železný, manželé Šimonovi) a v čs. obecné škole (B. Mareš, J. Vavrouch, A. Lacinová, J. Diblík, manželé Volfovi) nebo jako četníci (vrch. strážm. F. Langer, prap. V. Řehák, strážmistr A. Stříž, C. Vinklár, J. Herzán, L. Hrabina, J. Teplý). Někteří pracovali v obchodě Baťa, jako řezníci (A. Janovský), truhláři (J. Mezej) nebo specialisté a laboranti v sírkárně „Vulcan“ (p. Smrž, Matyáš a další).

Lázně Sinjak

Foto archiv

Starý zámek – strážce obchodní cesty k Vereckému průsmyku

Foto archiv

Další historickou památkou Činadieva je výstavní lovecký zámek. Byl postaven kolem r. 1890 a je situován v horní části městečka. Součástí areálu zámku je jezírko a park. Do podzimu r. 1944 se na zámku nacházely bohaté lovecké sbírky a historický nábytek, ty však zmizely krátce po opuštění zámku posledním majitelem z rodu Schönbornů. Dnes je na zámku ozdravovna. Turisticky přitažlivé jsou také menší lázně Sinjak se sirnatým pramenem, v jejichž okolí je rozsáhlý prales – státní rezervace. Obec, původně založená německými kolonisty, se nachází v lesích na konci údolí potoku Matekova. Je to pěkně položené místo, odkud se chodíva na Obavský kámen (1007 m) a Sereďný (981 m). Údolím vedla lesní dráha společnosti „Latorica“, již byla dopravována na vytěžená dřevní surovina na pilu.

Co říci na závěr? Popřejme sympatickému městečku Činadievu a jeho obyvatelům dobrý vítr do plachet. Zvlášť bych chtěl poděkovat J. Bartošovi, kastelánovi činadievského zámku za vlídné přijetí a působivý výklad o historii zámku. Uznání patří publicistovi M. Kaprálovi za knižní zpracování kroniky rusínské školy v Činadievu.

VLADIMÍR KUŠTEK

* **Stručné dějiny Rusínů** vycházejí na pokračování na portále rusyn.sk. Jejich autorem je historik profesor Ivan Pop. Dějiny jsou pojednávány přehledně a čtenářsky vstřícně. Aktuálně vyšla verze, která shrnuje **celé dějiny Rusínů** do současnosti.

* Symbolických **sedm křížků** si připisuje do své kroniky **Divadlo Alexandra Duchoviče** v Prešově. Bylo založeno v listopadu 1945, první premiéra se konala v březnu 1946. V 50. letech hrálo divadlo ukrajinsky, postupně přešlo k rusínskému jazyku. Za 70 let působení vyprodukovalo divadlo desítky kvalitních titulů, hraje i pro děti. (K výročí prešovského rusínského divadla se ještě vrátíme.)

* Na portálu rusyn.sk najdete **portréty Michala Buďanského**, ekonoma, právníka, univerzitního profesora a prvního rektora Petrohradské univerzity (1769–1847), a **Josifa Chromjaka**, politika a pedagoga (1887–1937).

* V rubrice Panteon rusínské slávy se tentokrát dočteme o rusínském kulturním činiteli, pozdním buditeli, básníkovi a publicistovi **Alexandru Pavlovičovi** (1819–1900).

* V souvislosti s realizací terénního sociologického výzkumu uskutečňovaného Sdružením inteligence Rusínů Slovenska s finanční podporou Ministerstva kultury a nazvaného **Zjišťování bariér v sebereflexi vlastní identity u Rusínů na Slovensku a jejich souvislost s (ne)uplatňováním garantovaných lidských práv na Slovensku**, prosí ZIRS o pomoc. Čtenáři jsou žádáni, aby **vyplnili dotazník**, který mimo jiné najdete i na internetovém portálu rusyn.sk.

* **V některých obcích na Slovensku s rusínským obyvatelstvem chybí rusínské názvy úřadů i celých obcí**, dočteme se na stejném portálu. V okrese Svidník je šedesát šest obcí. Ne každá se sice hlásí k rusínské národnosti, ale ty, kde je více než 20 procent Rusínů, musí mít označené úřady i názvy obcí v rusínštině. Některé obce to nerespektují a tím porušují zákon. Rusíni by rádi, aby všichni, kdo těmito obcemi projíždějí, viděli zdejší originalitu. A také to, že tu žijí i Rusíni. Patrně ale ještě

důležitější je uvědomování si vlastních kořenů – a to od malička. Děti, které tuhle možnost nemají, jsou ochuzené.

* Evropský statistický úřad EUROSTAT provedl **výzkum věnující se studiu cizích jazyků na základních školách na Slovensku**. Z výsledků výzkumu vyplynulo, že na prvním stupni studuje cizí jazyk necelých 85 procent dětí, což je nad evropskou průměrnou úroveň. Nejrozšířenější je angličtina (81 %). Na druhém místě je paradoxně slovenština. Pro účely EUROSTATu je totiž na školách, kde není slovenština vyučovacím jazykem, považována za jazyk cizí. Na druhém stupni vede angličtina (95 % žáků), následují němčina a ruština.

* Ze sbírek, které vznikaly dlouhá léta, vytvořili **muzejníci ve Staré Lubovni** depositář. Je přístupný veřejnosti. Vznikl pod Lubovnianským hradem. Obsahuje přes 2 800 sbírkových předmětů, jež jsou vzácnými doklady života a uvažování našich předků. Rusyn.sk přináší zajímavý rozhovor s etnologkou Monikou Pavelčíkovou mimo jiné i o tom, co všechno se dá vyčíst z oblečení, které se v tom kterém kraji nosilo.

* Samotný hrad a **skanzen ve Staré Lubovni** přišly letos s některými novinkami. Jsou to **nově zpřístupněné prostory, expozice i prezentace mezinárodní spolupráce s Polskem**, konkrétně s muzeem v městě Nowy Sącz.

* Dnešní situace má základ v minulosti – tak by se dal stručně charakterizovat obsah článku Vladimíra Jancury nazvaný **Proč se Rusíni nespřátelili s ukrajinštinou**. Převzal jej také portál rusyn.sk. Autor se v něm zabývá dějinami „bojů“ mezi ukrajinským a rusínským jazykem na Slovensku a ukrajinizací národního školství na východním Slovensku po druhé světové válce. Materiál obsahuje řadu historických a statistických zajímavostí a postřehů.

* Prešovská Komise pro místní názvy se bude zabývat návrhem na **pojmenování jedné z prešovských ulic po Jánovi Lazoríkovi**. Zmíněný nadšený etnograf, národopisec, osvětový pracovník, učitel a propagátor folklóru zemřel letos koncem srpna ve věku 95 let. V minu-

losti například inicioval pojmenování Rusínské ulice, která vznikla postavením komunikace mezi centrem města a Sekčovem.

* 16. prosince 2015 se v Bratislavě uskutečnil **večer s Poddukelským ukrajinským lidovým souborem** známým pod zkratkovým názvem **PULS**. Akce je naplánována do Kulturního střediska v Novém Městě od 19 hodin.

* Folklorní soubor **Chemlon Humenné a rusínské pěvecké soubory Haburčanka z Habury a Kečera z Jakubian se zúčastnily mezinárodního festivalu v bulharských městech Aholey a Černomorce**. Na konci srpna tu vystoupily na čtyřech koncertech. Publikum přijalo jejich vystoupení s nadšením.

* Rusyn.sk přináší vyprávění o ani ne desítiléte zpěvačce **Vandě Marinčákové**. Vítězka soutěže Slávik Slovenska zpívá od svých tří let. A do budoucna touží po kariéře zpěvačky lidových písní.

* Rusíni nechyběli ani letos na **goralském festivalu v Pieninách**. Jak dosvědčují ti, kteří na festival zavítali, všichni dohromady se alespoň na chvíli stali goraly.

* Poslanci Prešovského samosprávného kraje odhlasovali úpravu rozpočtu. Jde o přesun některých prostředků na jiný účel. Rezerva původně plánovaná na **rekonstrukci domova sociálních služeb v Bardějově** půjde jinam. Rekonstrukce, která počítala i evropskými penězi, nebyla totiž schválena. Finanční prostředky tak půjdou například na rekonstrukci Šarišského muzea v Bardějově a na opravu silnic.

* **V Národním parku Poloniny a CHKO Vihorlat proběhla mise expertů UNESCO**. Uskutečnila se v rámci projektu na záchranu významných přírodních území. Jde o odstranění újm, kterou některá místa v minulosti utrpěla, a třeba i o vytýčení nových hranic chráněných území. Národní park Poloniny byl vyhlášen v roce 1997 na téměř 30 000 hektarech a téměř 11 000 hektarech ochranného pásma na hranicích s Polskem a Ukrajinou. Do seznamu UNESCO byl zapsán v roce 2007.

top

Ilko Sova z Bajusova

Vaše názory na národnostní politiku jsou celkem zdravé, ale bohužel, léčit se to nedá.

Ještě nedávno jsi chodil do kostela a zpíval Hospodine, smiluj se, ale od té doby, co ses vrátil z toho Česka, jen chodíš z jedné hospody do druhé.

Slováci na Podkarpatskej Rusi postavili Klenovec

Slovenskí chlapi z Klenovca pri Rožňavskej Sobote začiatkom 19. storočia vytvorili Nový Klenovec (dnes sa volá Klenovec) na Podkarpatskej Rusi. Prišli sem mocní chlapi, zväčša drevorubači, ktorí v rodnej obci zvykli tvrdo pracovať v hlbokých lesoch a na kamenistých neúrodných poliach. Bol to ich jediný zdroj obživy, nemohol však uživiť všetky rodiny chudobných roľníkov, drevorubačov, uhliarov a povozníkov.

V roku 1827 gróf František Schönborn z Buchaimu, ktorému patrila väčšina Podkarpatskej Rusi, sa rozhodol pri Mukačeve, neďaleko Fridešova, kde mal železiareň, vytvoriť novú kolóniu, neskôr dedinu. Teodor Rombauer, inšpektor obchodnej komory, mu poradil, že v Gemeri našiel dedinu, kde žijú ľudia, čo by sa na práce v lesoch a na pálenie uhlia najlepšie hodili. – Tou dedinou je Klenovec, – povedal T. Rombauer grófovi. – Spojil som sa s tamojším farárom. Sú to evanjelici, dobrí drevorubači a uhliari. Boli by najlepší na založenie kolónie.

A tak roku 1827 opustili Klenovec a do Berehavskej župy prišlo najprv sedem rodín. Neskôr ďalší a na Podkarpatskú Rus sa vysťahovalo takmer štyristo osôb. Odišli na furmanských vozoch, so sebou vzali najpotrebnejšie veci: chlieb, slaninu, zemiaky, masť a náradie na klčovanie a na stavbu kolíb, prvých primitívnych obydlí. Vo Fridešovi ich privítal T. Rombauer, iniciátor vzniku kolónie. Potom pokračovali na miesto, kde mali ich vybudovať.

Na nevelkej polianke, kde sa stretávali dva menšie potoky, aby sa vliali do rieky Viznica, sa zastavili. Vypráhli kone, vystúpili na neďaleký briežok. Uvideli nádhernú panorámu. Na ľavej strane doliny tiekla Viznica. Premenovali ju na Rimavu, aby im pripomínala ich rieku v Gemeri. Nad jej pravým brehom sa týčil strmý breh s hustým lešom a vysokými mocnými bukmi.

Prišli na zalesnené plochy, ktoré bolo treba najprv vyklčovať, aby ich mohli osídliť. Prišielci to dokázali. Vytvorili prvé roľičky, postavili domy a drevený kostol, ale 21. apríla 1835 víchrica ho zničila – dolámala vrch veže i chrámu. Ale Novoklenovčania, spájajúcich silné národné a náboženské povedomie, sa nevzdali. Nalámali kamene, navozili piesok a postavili nový, tento-raz murovaný kostol.

Nový Klenovec predstavoval malý ostrovček ľudskej práce a súdržnosti. Prekonali všetky prekážky a bez podpory širšieho spoločenstva vybudovali dom po dome, ulicu po ulici, celú dedinu. Nezabudli ani na to, aby pred každým domom nechýbala kvetinová záhradka, na konci domu hospodárske staviská, veľký dvor, humno a záhrada. Dobré vzťahy si vytvorili s Rusínmi, ktorých v tom čase na území Podkarpatskej Rusi žilo približne 400 000 obyvateľov a po revolučných rokoch 1848–1849 v Uhorsku ich začali uznávať ako osobitnú národnostnú skupinu.

Novoklenovčania však žili odrezaní od veľkých udalostí. Nič nevedeli o úsilí slovenských národných buditeľov v polovici 19. storočia a o Slovenskom povstaní v meruôsmom roku. Viac ich zaujímalo ťažké polozenie. Predstavy, s ktorými prišli do tohto kraja, sa nenaplnili.

Ich údelom bol aj naďalej neľahký život, práca v lese, furmanka, pálenie dreveného uhlia a roľníčenie na neúrodnej pôde. Napriek tomu si zachovali svoje náboženstvo, slovenskú reč, ľudové piesne a zvyky.

Začiatkom 20. storočia na Podkarpatskej Rusi zosilnel maďarizačný tlak a zameral sa na školy. Maďarčina sa stala vyučovacím jazykom v školách a používala sa ako jediná reč pri výučbe všetkých predmetov, vrátane náboženstva. Svet sa začal zmietať v kľúčoch a rozptýla sa vojna na Balkáne. Správy o nej priniesli do Nového Klenovca vojaci bojujúci na srbskom fronte.

Muži narukovali a bojovali na rôznych frontoch, mnohí sa z nich nevrátili a zostali roztratení na frontových cintorínoch. Zvony z kostola

Foto Dana Kyndrová

v Novom Klenovci zrekvirovali, aby z nich odliali náboje pre delá. Rakúsko-Uhorsko sa rozpadlo a koniec vojny roku 1918 priniesol oslobodenie slovanským národom, ale Novoklenovčania dožili sa ho až podpísaním Trianonského mierového dohovoru roku 1920. Bol to dar za utrpenie, museli ho prežiť v rokoch tuhej maďarizácie, počas rokov biedy, hladu, čo bolo bežným javom na Podkarpatskej Rusi.

Po vzniku Československa začali voľnejšie dýchať a nastali roky rozvoja. Mnohí mladí ľudia sa vyučili remeslu alebo odišli na štúdiá na vysoké školy na Slovensko. Radosť zo života im skalila hospodárska kríza. Niektorí stratili prácu, iní sa vysťahovali do Ameriky. A keď sa hospodárska kríza pomínula, objavilo sa nebezpečenstvo novej svetovej vojny a rozpad československého štátu.

Maďarsko najprv z Podkarpatskej Rusi odkrojilo celý úrodný juh vrátane Mukačeva, hoci na tomto území tvorili len polovicu obyvateľstva. Furmani z Nového Klenovca už nemohli voziť drevo do Mukačeva, zneвозмоžnili to im hranice, čím stratili zárobkové možnosti.

Štrnásteho marca 1939 prestala existovať Československá republika. Samostatnosť vyhlásila aj vláda Podkarpatskej Rusi. Na jej územie zaútočili maďarské vojská a krajinu obsadili.

Maďari prišli aj do Nového Klenovca a chceli zrušiť slovenskú školu, to sa im nepodarilo a škola zostala slovenská. Začala sa druhá svetová vojna a vojnové roky ťažko doliahli aj na Novoklenovčanov. V radoch Červenej armády bojovalo sedem občanov, v 1. československom armádnom zbore šestnásť obyvateľov Nového Klenovca.

Len tri dni sa radovali z oslobodenia, nakoľko sa vytvárali nové orgány sovietskej moci. Vycítili, že sa deje niečo, čo ovplyvní ich osud a ich budúcnosť. Stodvadsať rokov žili odlúčení od Slovenska a teraz aj oddelení hranicou. Myšlienka na návrat domov zrela pomaly, ale isto. V januári 1947 prišla do Užhorodu komisia z Ministerstva vnútra z Prahy. Novoklenovčania

sa začali pripravovať na návrat na Slovensko. V podvečerných hodinách 29. apríla 1947 sa obyvatelia dediny poslednýkrát zhromaždili v kostole. V nasledujúci deň dva špeciálne vlaky už odvážali 775 obyvateľov Nového Klenovca a 66 zo slovenských rodín z okolia. Odviezli so sebou aj majetok: kone, hovädzí dobytok a ošípané, ako aj zásoby obilia, sena a zemiakov. Odišli bez rozlúčky, lebo sovietska moc ťažko znášala, že ľudia utekajú z jej „raja“.

Ich situácia po návrate však nebola ružová. Chceli udržať svoju komunitu spolu, ale také podmienky im vlasť nemohla poskytnúť. Veľká skupina sa musela naučiť žiť v maďarskom prostredí na juhu Slovenska, ostatní sa roztrátili po celom Československu. Len v Králi, okres Rimavská Sobota, sa osídlila väčšia skupina bývalých Novoklenovčanov, ktorá vyvíjala užitočnú kultúrnu činnosť. Ostatní žijú v Čechách a na Morave, ale často sa stretávajú na Slávnostiach návratu Novoklenovčanov v Králi, aby si pripomenuli niekdajší život v Novom Klenovci na Podkarpatskej Rusi.

Bývalí Novoklenovčania, dnes už vo vysokom veku, radi spomínajú na ich život na Podkarpatskej Rusi. Hoci bol to neľahký život, ale obľúbili si pracovitých a srdečných Rusínov.

MAGDALÉNA LAVRINCOVÁ

Štefan Rosocha a novodobá ukrajinská Sič

Pamětník a člen SPPR pan Nechanický, který naši redakci zásobuje podnětnými příspěvky a fotografiemi, nám poslal zajímavý článek. Je věnován osobnosti, která svým ukrajinským nacionalistickým směřením i aktivitami zanechala rozporuplnou stopu v historii Podkarpatské Rusi. Nicméně patří k historii tohoto regionu, proto článek otiskujeme jako příspěvek k dějinám.

Štefan Rosocha byl význačným členem ukrajinského spolku Prosvita v Užhorodě a po zaboru města Maďary v listopadu 1938 přesídlil do Chustu, nového hlavního města Podkarpatské Rusi. Zde se stal jedním z hlavních ukrajinských nacionalistických předáků, prosazujících autonomní postavení země. Po ústavních změnách 19. listopadu 1938 a vyhlášení autonomie Podkarpatské Rusi bylo ústřední česko-slovenskou vládou (tzv. 2. republika) povoleno vytvářet podkarpatoruské polovojskové ozbrojené jednotky Sič. Těžkou situaci země zhoršovaly současné teroristické útoky Maďarů a Poláků na jižní a severní hranici země.

Autonomní tzv. ukrajinská vláda byla protičesky zaměřena a při nástupu vojenského velitele Podkarpatské Rusi generála Lva Prchaly organizovala v Chustu rozsáhlé demonstrace, kterých jsem byl jako jedenáctiletý kluk svědkem. V té době byl dr. Rosocha jedním z hlavních politických činitelů a zároveň vysokým důstojníkem Siče. Po začátku roku 1939 stále více slábla moc ústřední čs. vlády na Podkarpatské Rusi a naopak stále sílil vliv ukrajinských nacionalistů. Vše vyvrcholilo březnovým protičesko-slovenským povstáním v Chustu, které potlačily místní čs. vojenské jednotky. To však již byla labutí píseň 2. republiky.

V ranních hodinách 14. března začaly pronikat údolím řeky Latorice jednotky regulérní maďarské armády ve směru na Svaljavu. Nepřítel, ač zde měl několikanásobnou převahu nad dvěma československými prapory a četou tanků ze svazku 12. pěší divize, byl odražen. Téhož dne večer zahájily maďarské jednotky útok také ve směru na Perečín. V tomto prostoru dva čs. prapory s motorizovaným oddílem a rotou tanků v úporných bojích u Onokovců Maďary zastavily a donutily je k dočasnému ústupu do Užhorodu. V této kritické době ukrajinská autonomní vláda, již pod názvem Karpatská Ukrajina, vyhlásila 15. března samostatnost. Dr. Rosocha patřil mezi vůdčí osobnosti tohoto jednodenního „státu“. Úzce spolupracoval s knězem A. Vološinem, který se 15. března 1939 stal – rovněž na jeden

Foto archiv autora

den – prezidentem Karpatské Ukrajiny. (Vološina v roce 1945 odvelko sovětské NKVD do gulaku, kde zahynul.) Rosocha měl hlavní zásluhu na zorganizování Siče. Vzorem mu byla slovenská Hlinkova garda. Pěchotní výzbroj, pouze pušky a několik kulometů, získala tato silně nacionalistická ukrajinská miniarmáda od naší armády. Měli elegantní šedomodré uniformy podobného střihu jako německé jednotky SS.

V době rozpadu 2. republiky nastala na Podkarpatské Rusi, oddělené od českých zemí osamostatněným Slovenskem, chaotická situace. Maďari 14. března 1939 dopoledne začali s nasazením celé své armády obsazovat Podkarpatskou Rus. Ukrajinské politické vedení po vyhlášení samostatné republiky nasadilo do beznadějných bojů své jednotky Siče. Na rozkaz politického vedení byly početně slabé a nedostatečně vyzbrojené jednotky Siče u Sevluše rozdraceny maďarskou armádou. Většina mladých, ukrajinským nacionalismem zapálených studentů v beznadějném boji zahynula. Odpor Siče byl maďarskou armádou zlomen během několika dní a Maďarsko získalo toužebnou společnou hranici s Polskem. Sičovici, hledající záchranu v Polsku, byli většinou postříleni polskými pohraničníky. (V roce 2008, při toulkách Siněvírským národním parkem, jsem narazil na mohyly 21 příslušníků Siče, které 18. března 1939 postříleli polští pohraničníci. Zřejmě hledali záchranu v Polsku, jehož politické vedení tehdy aktivně spolupracovalo s Maďary.)

Čs. armáda úspěšně odrazila útočící maďarskou armádu do 17. března, kdy na rozkaz Prahy (již okupované) ustoupila na území Slovenska do prostoru Stakčiny, kde předala výzbroj nově se tvořící slovenské armádě. Jednotky, které se v kritické době nacházely východně od Chustu, ustoupily pod velením plukovníka Václavka do Rumunska.

Štefanu Rosochovi s mnohými vedoucími činiteli Karpatské Ukrajiny se však podařilo imigrovat většinou do Protektorátu Č. a M. Zde Rosochovi Němci povolili vydávat nacionalisticky zaměřené ukrajinské noviny Probojem. V roce 1944 je Němci našli u padlých sovětských partyzánů, další tisk zakázali a Rosochu uvěznil. Na svobodu se dostal až za pražského povstání v květnu 1945. Na konci války se mu podařilo emigrovat do Německa a později do USA. Jeho další osudy již neznám.

Mezi padlými sičovíky u Sevluše byl také blízký rusínský student ukrajinského učitelského ústavu v Užhorodě, vzhledný a sympatický dvacetiletý mládenec, naši ho měli rádi a přijali ho do rodiny. Bydlel a stravoval se u nás, doslova žil s námi. Po zprávě, že padl u Sevluše, ho moje matka oplakala. V roce 2000, při mém pobytu na Podkarpatské Rusi, jsem jeho jméno našel na pamětní desce padlých sičovíků, umístěné na budově užhorodského učitelského ústavu proti vchodu do užhorodského hradu. I po 76 letech na něj s litoostí vzpomínám.

ZDENĚK NECHANICKÝ

Koščak zvaný „baraška“

Tenhle rusínský běžec byl absolutní špičkou mezi československými vytrvalci třicátých let. Byl to „krajánek“, protože vystřídal řadu klubů, jejichž dres odlékal. A ačkoliv jeho jméno psávali v několika podobách – Koščák, Kosczyk, Kašťák – přezdívku měl jen jednu a znali ho s ní všude. Říkali mu „baraška“. Proč? Podle někdejšího světového rekordmana ve vrhu koulí a kapitána atletické Slavie Františka Doudu to mělo jeden důvod: V klubech se závodníci, povětšinou kamarádi, oslovovali slovem „bráško“. To slovo ale on tak úplně přesně vyslovit nedokázal. Obvykle se mu povedlo oslovit „baraš-

ko“... a tak také ke svému přízvisku přišel. Byl to – baraška. Dokonce někteří lidé okolo atletiky, co se v této oblasti pravidelně nepohybovali a moc se v ní nevyznali, znali právě jen tuto jeho přezdívku a právě jméno atleta až neuvěřitelně komolili.

Ve Zlaté knize atletiky je však uvedeno jméno Josef Koščak – a to je správně, alespoň pro Československo. Ve své éře (1929 – 1938) je právě zde, ale také v zahraničí, proslavil. Byl držitelem československých rekordů v běhu na 1 500 metrů, 3, 5 i 10 kilometrů a klasičkou anglickou míli. Získal 23 mistrovské tituly, startoval na olympijských hrách v roce 1928 a na mistrovství Evropy r. 1934. Má započteno celkem 17 startů v oficiálních střetnutích československé reprezentace (vždy na 5 či 10 kilometrů).

VLADIMÍR ZÁPOTOCKÝ

Čs. jednotky v zahraničí za 2. světové války

Od Dukly do Prahy

Pokračování z čísel 1 a 2/2015

Výsledky dukelské operace jsou na straně útočících vojsk hodnoceny rozporuplně – od naprostého odmítní jako zpackané operace až po oslavné ódy na sovětsko-československé přátelství upevněné v boji společně prolitou krví. (Objevil se i názor, že celou karpatsko-dukelskou operaci by lépe zvládla jedna pěší divize čs. předmnichovské armády, než celá Moskalkenkova 38. armáda; je to však názor zcela nerealistický, protože sebelépe vycvičená jediná pěší divize útočící v hornatém terénu proti 100.000 obráncům by neměla žádnou šanci.)

Fakta jsou však neúprosná. Po selhání a odbrojení dvou východoslovenských divízií Němci na přelomu srpna a září 1944 bylo dost času na to, aby přípravy na karpatsko-dukelskou operaci byly odvolány (operace začala až 8. září 1944). Zdá se, že sovětské velení mělo jen povrchní informace o tom, že obě východoslovenské divize už jako vojenská síla neexistují, ale jsou v německé internaci. Také zřejmě převládly politické aspekty nad čistě vojenským hodnocením. Bylo by asi lépe pokusit se hlavní karpatský hřeben zdolat přes karpatské průsmyky ve směru na Podkarpatskou Rus, nepřilíš připravené k obraně – přes nedokončenou t.zv. Arpádovu linii. Dá se však namítnout, že snadné obsazení PR v druhé polovině října 1944 (prakticky bez bojů) bylo umožněno právě díky průniku čs. a sovětských jednotek v oblasti Dukelského průsmyku na severovýchodní Slovensko, kdy se velení wehrmachtu a maďarské armády muselo právem obávat možnosti obklíčení německých a maďarských jednotek na území PR a proto svá vojska odтуда stáhlo. Ovšem ztráty lidí a materiálu na straně útočících vojsk při karpatsko-dukelské operaci byly enormní a cíl operace nebylo ani v nejmenším dosaženo. Místo plánovaných pěti dnů, kdy měl být dosažen Prešov, trvala tato operace téměř 2 měsíce a první sovětské a čs. jednotky se dostaly na povstalecké území (tj. na střední Slovensko) až na jaře 1945 – tedy s více než půlročním zpožděním. Avšak i v této souvislosti platí ono známé rčení, že „po prohrané bitvě je každý frajtr generálem.“

Těžký podzim a zima

V září a říjnu 1944 na Slovensku pokračovalo 60.000 vojáků 1. čs. armády pod velením gen. Viesta a jeho zástupce gen. Goliana v boji proti mnohem lépe vyzbrojeným divíziím SS gen. Höfleho V rámci SNP se bojů zúčastnilo i 20.000 partyzánů, kteří se však odmítli podřídit vojenskému velení a pokyny přijímali pouze od Ukrajinského štábu partyzánského hnutí v Kyjevě. Po porážce povstání v otevřeném prostoru a po zajetí obou čs. generálů Němci (podle jiných zdrojů orgány NKVD – další osud a smrt obou čs. generálů jsou dosud obestřeny tajemstvím) byl organizován ústup do hor, kde boje pokračoval za velmi drsných podmínek partyzánským způsobem.

Dne 15. ledna 1945 byl zahájen útok 38. armády v prostoru jihopolského města Jaslo. Dě-

Motocyklový průzkum, 1. čs. samostatná brigáda v SSSR

lostřelecké přípravy se zúčastnilo i pět čs. dělostřeleckých pluků a čs. tanková brigáda. Na východním Slovensku sousední 1. gardová armáda Rudé armády spolu s 1. a 3. čs. brigádou zahájily útok a pronásledování nepřítele ve směru na Bardějov, Kapušany, Branisko, Levoču, Kežmarok a Poprad. Poslední lednový den roku 1945 pronikli čs. vojáci do Liptovského Hrádku a dostali se pak až k Liptovskému Mikuláši. Mezitím probíhala na osvobozeném území mobilizace a tak v Levoči byla zformována 4. čs. samostatná brigáda, kterou tvořili slovenští odvedenci. Čs. vojáci pronikli i do Liptovského Mikuláše, ale v noci z 9. na 10. března 1945 Němci využili střídání jednotek a města se znovu zmocnili. Pak zde probíhaly několikaletý denní těžké boje - Liptovský Mikuláš byl definitivně osvobozen až 4. dubna 1945. 1. čs. AS pod velením gen. Klapálka (gen. Svoboda se mezitím stal ministrem národní obrany v tzv. košické vládě) utrpěl v těchto bojích těžké ztráty – ztratil 4563 vojáků.

Současně byla o něco severněji (v Polsku) 10. března 1945 zahájena ostravská operace Rudé armády, která byla po počátečních neúspěších přerušena. 1. čs. tanková brigáda byla od poloviny února 1945 soustředěna v Kežmarku – bylo to celkem 65 tanků a prapor samopalníků. Druhá fáze ostravské operace začala 24. 3. 1945 a směřovala přes polské Žory k řece Odře a k čs. hranicím. Nepřátelským posilám se podařilo i tento útok zastavit. Zvláště těžký byl boj o město Tworków, kde padl Rusín poručík Vajda vyznamenaný in memoriam titulem hrdina Sovětského svazu. Spolu s 1. čs. samostatnou tankovou brigádou vyrazila 15. dubna 1945 sovětská vojska z prostoru Ratiboře znovu na Ostravu. Leteckou podporu pozemním silám poskytovala i 1. čs. smíšená letecká divize. Čs. tankisté a samopalníci ve spolupráci se sovětskými jednotkami účinně bojovali o předmostí u Kravař. Dále pak postupovali přes Vítkovice do centra Ostravy. Ve večerních hodinách 30. dubna 1945 byla Ostrava svobodná.

Mezi 140 čs. padlými bylo více než 40 podkarpatských Rusínů.

Na Slovensku pronikly začátkem dubna 1945 čs. jednotky do Ružomberku. Začátkem května 1945 si čs. jednotky proklesly cestu na Moravu. Byl osvobozen Vsetín a do Nového Jičína pronikli čs. tankisté a samopalníci postupující od osvobozené Ostravy. Dále pak čs. jednotky postupovaly na Přerov a Prostějov. Tam je zastihla zpráva o bezpodmínečné kapitulaci Německa. Dne 10. května 1945 vyjela motorizovaná skupina 1. čs. AS do Prahy, aby ji pak následovaly i další jednotky sboru. V Praze se 17. května 1945 konala slavnostní přehlídka čs. sboru.

Ztráty a oběti

Závěrem pojednání o čs. vojácích bojujících na východních frontách je třeba zdůraznit, že jen v době od poloviny ledna do 10. května 1945 měl 1. čs. AS ztráty zhruba 7300 lidí, z toho 2500 padlých a nezvěstných. Po komunistickém puči v r. 1948 mnohdy však odměnou za osobní oběti a vělečná strádání byl žalář nebo i odsouzení k trestu smrti – viz gen. Píka. Tento statečný čs. voják věděl příliš mnoho o zvěrstvech a nelidských podmínkách v sovětských gulazích, než aby ho NKVD a jeho čs. nobsledové nechali žít. A tak byl gen. Heliodor Píka v r. 1949 za údajnou velezradu odsouzen k trestu smrti provazem a popraven. Plně rehabilitován byl v r. 1968. Dnes nikdo nepochybuje, že odsouzení gen. Píky byla účelová justiční vražda na politickou (především sovětskou) objednávku, na které se svým podpisem podílel a nesl za ni spoluodpovědnost i tehdejší tzv. první dělnický prezident ČSR Klement Gottwald. (Když člověk prostuduje životopis Gottwalda chronologicky, pak zjistí, že dělníkem mohl za celý svůj život v nejlepší případě být jen pár měsíců.) Bohužel to nebyla politická vražda jediná, za kterou byl Klement Gottwald jako prezident odpovědný.

FRANTIŠEK HRONÍK
(Dokončení v příštím čísle)

Rusínsky jazyk na Slovensku 20 rokov po kodifikácii

Další pasáže ze studie doc. PhDr. Anny Pliškové, PhD prednesené na konferenci o národnostných menšinách. Pokračovávni z č. 2/2015.

Je zrejmé, že rusínsky jazyk je v prvom rade **vnútroetnickým jazykom**, t. j. „po svojom“ (po rusínsky) sa rozpráva najmä „so svojimi“ (s Rusínmi) v každodenných, sviatočných aj v oficiálnych komunikačných situáciách. Rusínsky jazyk sa v bezprostrednej komunikácii používa: v každodennom kontakte v rodinnom kruhu; v kruhu priateľov a známych; pri rôznych stretnutiach (v chráme, na zábavách a pod.); pri práci doma alebo na poli; počas rusínskych národnostných, cirkevných, kultúrnych akcií; na verejných miestach a v inštitúciách: na ulici, v nákupných strediskách, v autobuse, na pošte, v nemocnici, na obecnom úrade a pod.

Okrem bezprostrednej verbálnej komunikácie rusínsky jazyk sa používa v rodinnej sfére aj v písomnom styku: v osobnej korešpondencii; blahoželaniach; odkazoch blízkym alebo známym. V takomto prípade jeho používatelia uprednostňujú rusínsky jazyk v **latinskom grafickom systéme** pred azbukou. Azbuku zase častejšie používa súčasná rusínska inteligencia, najmä tá časť, pre ktorú spisovný jazyk je základným predmetom záujmu, výskumu alebo základným komunikačným prostriedkom v ústnej či písomnej forme. Intenzita používania rusínskeho jazyka v rodinnej sfére je najvyššia v obciach s kompaktným osídlením Rusínmi. V komunikácii sa spravidla nepoužíva spisovná forma jazyka, ale niektoré z nárečí alebo akási forma interdialektu.

Na základe uvedeného môžeme konštatovať, že intenzita komunikácie v rusínskom jazyku, resp. nárečiach Rusínov, sa v súčasnosti zmenšuje s prechodom:

- a) **od domu (bytu), od rodiny smerom k verejným priestranstvám;**
- b) **od najstaršej generácie k najmladšej generácii;**
- c) **od homogénnych k heterogénnym manželstvám** (Gajdoš a kol., 2001, s. 73).

Nádej na zlepšenie situácie, to znamená na širšie využívanie rusínskeho jazyka v bežnej komunikácii vidíme v budovaní siete škôl s vyučovacím jazykom rusínskym a v stabilizácii jeho postavenia v súčasných funkčných sférach.

Sféra úradného kontaktu

Aktuálne používanie rusínskeho jazyka ako jazyka národnostnej menšiny v Slovenskej republike reguluje v prvom rade **Ústava Slovenskej republiky** (1992), konkrétne zákony a právne predpisy upravujúce postavenie národnostných menšín a etnických skupín, ako aj medzinárodné zmluvy a dohody. V nadväznosti na ne práva národnostných menšín v SR upravuje aj niekoľko zákonov, najvýznamnejší z nich je **Zákon o používaní jazykov národnostných menšín** (1999), ktorý reguluje práva národnostných menšín na používanie materinského jazyka aj v úradnom styku. Podľa neho osoby, ktoré patria k národnostným menšinám a na základe posledného sčítania obyvateľstva tvo-

Foto Alexander Zozulák

ria v obci minimálne 20% obyvateľstva, majú právo v tejto obci v úradnom styku používať svoj menšinový jazyk. V materinskom jazyku majú právo na: predkladanie písomných podaní štátnym a samosprávnym orgánom a obdržanie písomných odpovedí; nápisy na verejných inštitúciách; úradné formuláre; vedenie zasadnutí územných samospráv a vystúpenie na nich v materinskom jazyku; vedenie kroniky; označovanie ulíc a iných miestnych geografických názvov.

Na základe vlastných poznatkov a zistení a na základe výsledkov sociologického výskumu (Gajdoš a kol., 2001, s. 75) môžeme konštatovať, že táto sféra používania rusínskeho jazyka je jedinou spomedzi všetkých uvedených, v ktorej sa rusínsky jazyk na Slovensku využíva najmenej. Takýto stav pretrváva aj napriek funkčnej štátnej legislatíve. Korešpondujúcej s legislatívou európskou, ktorá garantuje širšie používanie menšinového jazyka v úradnom styku, aj napriek narastajúcemu počtu obcí s minimálne 20-percentným zastúpením obyvateľov rusínskej národnosti (podľa sčítania obyvateľstva z roku 2011 je ich na Slovensku 124).

Snáď jedinou výraznou iniciatívou, ktorú Rusíni prejavili v tomto smere, bola **protestná petícia po realizovaní prijatého Národnej rady SR Zákona č. 191/1994 o označovaní obcí v jazyku národnostných menšín**. Po nadobudnutí účinnosti tohto zákona obce s minimálne 20-percentným zastúpením obyvateľov rusínskej národnosti dostali oficiálne dvojjazyčné tabule nie so slovensko-rusínskymi, ale so **slovensko-ukrajinskými názvami obcí**, t. j. druhá časť názvu obce, ktorá signalizuje etnické zloženie miestneho obyvateľstva, bola, a je aj v súčasnosti, deklarovaná v **ukrajinskom spisovnom jazyku**. Vysvetlením tohto stavu je skutočnosť, že praktickú realizáciu uvedeného zákona podporovala v danom období parlamentná Strana demokratickej ľavice, v radoch ktorej boli aj príslušníci a zároveň oficiálni predstavitelia ukrajinskej národnostnej menšiny na Slovensku. Pravda, absencia spisovného rusínskeho jazyka v tom čase bola jedným zo silných pro-

tiargumentov, ktoré nedovolili aktuálnu situáciu vtedy v 68 obciach, v ktorých žilo minimálne 20% Rusínov (podľa sčítania obyvateľstva z r. 1991) riešiť v súlade so zákonom, a tabuľky s dvojjazyčným označením názvov obcí realizovať v druhej časti podľa pravidiel rusínskeho pravopisu. O necelý rok po prijatí tzv. „tabuľkového zákona“ sa však situácia podstatne zmenila a po prehlásení kodifikácie rusínskeho jazyka v januári 1995 už tento základný protiarargument neplatil. Následne predstavitelia rusínskych občianskych združení sa iniciatívne dožadovali zmeny dvojjazyčných názvov obcí na tabuľkách – v súlade s pravidlami rusínskeho pravopisu. Dodnes však k naplneniu ich práva nedošlo. Najpravdepodobnejšou príčinou nedodržania prijatej legislatívy je akiste ekonomická, avšak podľa nás svoju rolu pritom zohráva aj slabé akcentovanie potreby dôsledného riešenia tohto problému zo strany reprezentantov rusínskych občianskych združení, samotných obyvateľov obcí, ale takisto predstaviteľov miestnych samosprávnych orgánov.

Analogická situácia v súčasnosti je aj s používaním rusínskeho jazyka **pri označovaní ulíc, geografických názvov, verejných budov a inštitúcií**. Napríklad iba jedna z 10 škôl na Slovensku, v ktorých sa od roku 1997 začal vyučovať rusínsky jazyk, má v dvojjazyčnom označení aj text v rusínskom jazyku. Avšak aj tu sme svedkami paradoxných situácií, keď škola síce má dvojjazyčnú tabuľku, opäť slovensko-ukrajinskú, a to aj napriek tomu, že ukrajinský jazyk sa v škole už dávno nevyučuje a zastúpenie ukrajinskej národnostnej menšiny v obci nedosahuje 20% z celkového počtu obyvateľstva. Podobne je to s nadpismi na predajniach, reštauráciách, poštách a pod. Náznakov zmeny sme zaregistrovali len v ojedinelých prípadoch v označovaní budov miestnej samosprávy alebo verejnej štátnej správy, konkrétne v Medzilaborciach a Čabinách, kde z iniciatívy starostov, resp. primátorov a prednostov obvodných úradov sú umiestnené dvojjazyčné slovensko-rusínske označenia inštitúcií.

ANNA PLIŠKOVÁ

Pokračovávni v ďalších číslech

Родный край

Додаток до новинки *Podkarpatská Rus*

Не люб свій народ
зато, же є славный,
але зато, же є твій.

Александр Духович

Юлій Ставровский-Попрадов

В януарю буде 166 років од дня народжіння Юлія Ставровского-Попрадова – русиньского священника, поета, педагога, етнограф-а, філолога і публіцисту.

Народив ся 18-го януаря 1850 року в Суліні (теперішній окрес Стара Любовня). Ёго отець тридцять років учів в школі і служыв в церкві. Быв учителем а про Юлія был великым взором. Знав много языків, читав і писав по грецькы, латиньскы, німецькы, мадарскы, російскы ітд. Нашив книжку Педагогія, в котій выразив свої педагогічны наглядны а довгорочны скузености учителя. Під сильным впливом отця вырастав і формовав ся сын Юлій Ставровский, котрый пізніше прияв псевдонім Попрадов, подля рікы Попрад, котра текла в долині, де вырастав. Учів ся в гімназії в Левочі і в Пряшові, в Будапештській семінарії і на Будапештській універзіті. В часі штудованя в Будапешті ся молодий Ставровский зачав приятелити з Конштатнином Кустодиевом, російськым дипломатом і священником в православній каплиці на передмісті Будапешта, дякуючі котрому ся зознавив з російськы літературов і культуров, котра мала на нёго сильний вплив (так як і на других будителів той doby).

В 1875 році був высвячений на грекокатоліцького священника. Ёго першов парохів была Орябина (днесь окрес Стара Любовня), потім робив в канцеларії спіскопа Пряшівской грекокатоліцькой епархії Николая Товта, но не любило ся му там, бо не был согласный з спіскоповов мадарізацнов політїков. Зато глядав можности, як одты одыйти. І так послухав раду Адолфа Добрянського і вирішив іти до Чертіжного (днесь окрес Меджілабірці), де в тім часі умер священник Бескид. На чертіжняньску парохію пришов в маю в 1879 році а остав там як священник аж до своєї смерти. Ту ся русофілство Юлія Ставровского-Попрадова, під впливом А. Добрянського, іщі веце

утвердило. Но він, на розділ од А. Добрянського і далшых русиньских діятелів той doby, не идеалізовав так царську Россію. Но на друхім боці підтримовав ідею славянофілства а сильно крігізовав і Австо-Венгрію і сї мадарізацны снагы.

Силну антипатію к мадарізації є видно і в ёго віршох.

В Чертіжнім ся зачав наповно проявлёвати ёго літературний телант. Писав ліричну поезію, но і етнографічны статі а записовав і фольклор. Ёго поезія, як писав Федор Ковач, была позначена поезіев Пушкіна і Лермонтова. На тоту dobu, з модерным патосом, писав протів мадарізації, протів русиньской інтелігенції, котра так фрышно сама зачала мадарізовати свій народ. Ёго поезія мала переважно сполоченьскый і політїчний характер. Доміновали в ній патріотїчны і будительскы мотивы і тематїка Славян. Друковали го тогдашні підкарпатськы новинкы і часописы як Світ, Новый світ, Карпат, Листок, но і угорьска і російска періодїчна преса. Ёго перу надлежать такы віршы як „Семья“, „На Бескидах“, „К угрорусским“ і др. В своїх віршах часто выражав страх о будучність русиньского народу і любовь к родному краю. Продовжуючі традицію народных будителів старшої генерації і він кліче Русинів до того, жебы „навчали самых себе“. Тото ёго пересвідчїня, учїти свій народ, можеме найти в ёго етнографічных статях, котры суть посвячены фольклору і традиціям русиньского народу: „Очерки изъ Попрадской Руси“, „Сказки изъ Спишской Руси“, „Ярмарка въ одномъ городі вышнаго Спиша“, „Работа со льномъ и полотномъ у спишскихъ русскихъ“ ітд.

Попрадов писав підкарпатськым варіантом російского языка а хосновав і діалектны слова, хоць за нутне і першоряде про народне оброджїня Русинів поважовав кодїфікацію властного русиньского языка. Нашив і дакілько языкознавчїх статей. Нашив наприклад і „Русскій букварь“, котрый дондес не был публікований. Меджі неопублікованы роботы Ю. Ставровского-Попрадова належыть і работа посвячена русиньско-мадарьскым одношіням „Отношеніе венгро-русскихъ къ мадарамъ“ і работа на ігорічну тему під назвов „Нїчто объ образованіи венгро-русского народа“. Ёго історїчны роботы посвячены Краснобрїдському монастырю і селу Чертіжне были выданы по мадарьскы. Но на жаль много цінных оригінализы творів не лем з творчости Ю. Ставровского-Попрадова но і других русиньских будителів пропало в добі першой і другої світової войны. Наприклад в часі першой світової войны згорів дім Адолфа Добрянського в Чертіжнім і з великов бібліотеков, розобратый був і старый храм в Чертіжнім, знищений был Краснобрїдський монастырь а з ним была знищена і цінна бібліотека А. Духовича.

Жывот і творчость Ю. Ставровского-Попрадова интересовали науковців як напр.

Алексей Геровский, Николай Бескид, Елена Рудловчак і Штефан Добощ. По смерти Ю. Ставровского-Попрадова были дакотры ёго роботы выданы Миколаіем Бескидом в 1928 році і Оленов Рудловчак в році 1984.

Ю. Ставровский-Попрадов умер в Чертіжнім 27. марта 1899, во віку 49 років на запад площ а є похований в Чертіжнім недалеко А. Добрянского.

КРЕДО ПРЕДЕТЕЛЕЙ СВОЕГО НАРОДА

Я рутень былъ, но буду,
Хоть родился рутенюмъ,
Скверный родъ свой, позабуду,
Буду новымъ мадарюмъ;

Рутень былъ мой отецъ, мати,
Рутенская вся родина,
Но рутенюмъ не мнѣ стати,
Мерзка мнѣ та дружина.

Скверный родъ мой и безславный
Панамъ есть ненавистный,
Духомъ и силою слабый,
Вѣрою стародавный.

Хоть свѣтъ узрѣлъ подъ Бескидомъ,
Хоть воздухъ рутенскій ссалъ,
Кормился мадарьскимъ хлѣбомъ,
Мадарь менѣ колысаль.

Коль первый разъ отворилъ ротъ,
Скверное слово прорекъ;
На аз-буки никогда мой потъ
Съ моего чела не текъ.

Въ рутенскій свѣтъ; но дуракъ былъ,
Кто свельъ меня съ симъ родомъ.
Трудомъ мадарь я питанъ былъ,
Своимъ иду доходомъ

И теперь, кто питаеть мя ?
Кто любить, кто мя держить ?
Одно мадаровъ племя
Гордость мою содержитъ.

Прото тебе, рутенскій родъ,
Клянуса живымъ Богомъ,
Уничтожити, о уродъ,
Повинуюся долгомъ,

По всей жизни ядъ, отраву,
Мой духъ тебѣ принесеть,
Ничтожную твою славу
Въ гробъ темный низведеть.

О, я тебе не забуду.
Ото всѣхъ желчныхъ утробъ
Возлюблю ты, твоимъ буду
Врагомъ, врагомъ ажъ по гробъ*).

АЛЕНА БЛЫХОВА

Літаратура:

Ед. Анна Плішкова: Муза слід Карпат, Русиньска оброда, Пряшів 1996.

Павло Роберт Магочій – Иван Поп: Енциклопедія історії та культури карпатських русинів, Видавництво В. Падяка, Ужгород 2010.

<http://rusyns-library.org/>

Семья Ю. И. Попрадова.

VÁŽÍME SI ČINNOSTI SPOLEČNOSTI PŘÁTEL PODKARPATSKÉ RUSI

Koncem července na nás na poště čekal honorář za náš příspěvek do časopisu Podkarpatská Rus. (Článek v č. 2/2015 *Připravuje se novela zákona o náhradách za majetek, pozn. red.*) Od té doby máme obálku na stole a přemýšlíme, co s ní. Velice si vážíme činnosti, kterou vaše Společnost přátel dělá pro vystěhovalce z Podkarpatské Rusi, z nichž někteří jsou našimi klienty. Tito lidé vzpomínají na svoje léta na Podkarpatské Rusi jako na nejkrásnější období svého života. Společnost přátel PR přitom pomáhá tyto vzpomínky oživat.

Náš příspěvek do vašeho časopisu jsme považovali za něco samozřejmého, s tím vědomím jsme ho též psali. Rádi bychom v tomto duchu tedy věnovali honorář na činnost Společnosti přátel PR.

Mgr. Jan Škampa,
JUDr. Kristina Škampová,
Advokátní kancelář Brno, Pellicova ul.

MANŽEL NAŠEL MEZI VÁMI DOBRÉ PŘÁTELE

Ráda bych vám upřímně poděkovala za milou vzpomínku na mého manžela Miloslava Kopecského v časopise Podkarpatská Rus (č. 2/2015). Poslední dobou velmi vzpomínal na dětství prožité na Podkarpatské Rusi. Zadíval se na obraz, který má po svých rodičích a už vyprávěl. Třeba o tom, jak jeho otec na zimu ukládal jablka ze zahrady do ubrousků a rovnal je do košů...

S překladem knihy Země odnikud se potýkal delší dobu, ale rád. My jako rodina jsme byli nesmírně rádi, že se dočkal vydání knihy. Již v dosti nedobré zdravotním stavu jsme mu dopřáli účast na představení knihy v Poslanecké sněmovně. Prohlížel si ji do posledních chvil života. Těší nás, že ve vaší Společnosti našel mnoho přátel, a že na něj budete vzpomínat v dobrém.

Přeji vám všem pevné zdraví a tisknu vám ruku.

Milena Kopecká

NEPOUČITELNÍ

Je s podivem, že u nás někteří lidé stále cítí náklonnost k Velkému bratru z Východu, navzdory neblahým zkušenostem z minulosti. Rudá armáda se přece po vyhnání Němců nemohla zastavit před naším územím a nechat je dál na pokoji. Chtěli vděk a podřízenost. A pak je máme mít rádi! Západní Evropě by se Američané též brzo zošklivili, kdyby po nich vyžadovala navěky vděčnost za osvobození. Nečiní tak, protože jsou taktnější a kulturnější.

Po přečtení chvalo zpěvů na Putina od RNDr. Lišky v PR č. 2/2015 je každý historicky zasvěcený člověk silně znepokojen. Vždyť ten pán vyzdvihuje do nebes muže, který svou popularitu získal pochybnými kroky. U svého národa je oblíben, protože mu slibuje a též koná to, co chce slyšet. Sledují, jak se mu daří zdvihát z prachu kdysi tak mocné impérium založe-

Foto Dana Kyndrová

né na potlačování jiných národů – a nakonec i toho svého – za cenu výsměchu demokracie. Rusové sledují s nadšením Putinovo usurpování Gruzie i Krymu.

Přesto, že se těšíme z ochranného pláště NATO, obávám se, že Putin bude využívat obav světa z války a že bude mít imperiální úspěchy. Němcům nevdala likvidace odpůrců, spoléhali na to, že „führer má vždy pravdu“ - proč by se znepokojovali Rusové s Putinem? Literatura faktu i dokumentární seriály nám ukazují, jak se dařilo Goebelsovi zblbnout národ, jak postupně sílilo jeho snažení. Je až neuvěřitelné, jak se podobá někdejší propaganda se současnou metodou kremelského šíření informací. A ten slovník! Na Ukrajině se prý dostali k moci fašisté, benderovci, neonacisté. Kdyby se pan Liška zúčastnil některých zájezdů na Podkarpatskou Rus, omluvil by se lidem, které podobnými nařčeními urazil. Tamní lidé velebí dobu, která je zbavila ruského jařma, ani dorůstající mládež, dovidající se ve škole pravdu, nebude toužit po návratu režimu, který se dosud neomluvil za miliony obětí hladomoru třicátých let. Putina chválí lidé, kteří zbožňují vládu tvrdé ruky. Budiž – ostatní však ať nechají na pokoji.

Jan Roman

„OD JASINY DO AŠE...“

... je republika naše!“ Tato slova pronesl prezident Beneš v květnu 1934. Bohužel byla skutkem jenom pár let a obyvatelům Podkarpatské Rusi dávala pouze planou naději. Republika byla rozbita, přišla válka, pak sovětská vláda – a Podkarpatská Rus zmizela z map; ale také se začala ztrácet z vědomí samotných obyvatel. Nebudu komentovat politická jednání československé vlády a vlády Sovětského Svazu, protože to nebyla jednoduchá doba a hodnocení ponechám historikům.

Je však smutné, že komunistická propaganda, která si v ničem nezadala s tou nacistickou, dokázala zničit národ, kterému byli blíž-

cí Slováci i Češi. Dnes však mnozí obyvatelé České republiky ani nevědí, že Podkarpatská Rus byla součástí jednoho celku, součástí jedné země. Když vzpomenu na Podkarpatskou Rus v době 1. republiky, tehdy ta malá země měla pouhých 12 600 km². Ale byla krásná. Pohorí Karpat s více než 40 vrcholy, které přesahují výšku 1 000 m n.m., z toho 6 vrcholů, které přesahují výšku 2000 m n.m. Spousta léčivých pramenů, u kterých byla postavena i lázeňská zařízení. Neprostupné pralesy se spoustou zvířete a rostlin. Stovky řek, říček a potoků plných ryb. Nespočet studánek, které poskytovaly živivým osvěžení. Bylo tam tak krásně jako nikde jinde. Podkarpatská Rus byla v době, kdy jsem zde prožívala dětství, mnohonárodnostní. Pře-vážně zde žili Rusíni, vedle nich ale také Slováci, Rumuni, Maďari, Češi, Židé, Ukrajinci. Tato směsice národností nikdy nebyla zdrojem zásadních neshod.

Pokaždé, když čtu nějakou publikaci nebo vidím v televizi dokument o Podkarpatské Rusi, vybaví se mi krásná země mého dětství a zabolí mě u srdce. Cítuji slova básníka, protože sama bych to nenapsala lépe. Jaroslav Zatloukal, který tam léta pracoval, napsal o Podkarpatské Rusi v roce 1936: „Vůně Podkarpatské Rusi je prudká jako její spádne hučící řeky. Procházet jí znamená pít z hluboké studnice proměnných krás, naslouchat symfonii hor a řek, vnímat Čas, který jakoby se tu zastavil a zašlapal čisté zrno. Ze všech jejích hor, polonin a krajín dívá se jiná tvář. Stokrát možno projít tuto zem a vždy nalézat jiné zdroje nových citů a myšlenek. Jít Podkarpatskou Rusí znamená i trpět i nenávidět. Vzepřít se proti minulosti, poučen z ní a pro budoucnost. Vůně Podkarpatské Rusi je tak silná, že se jí nikdy nezabavíš. Je zvláštní a různorodá. Pronásleduje, omamuje a mučí. To proto, že je tak krásná, že zvučí nejkrásnějšími básnickými symfoniemi a opět a znova nejsmutnější baladou lidskou na vrchovině.“

Irena Trnková

(Část z rozsáhlejšího textu autorky)